

Vallási terminusok vizsgálata az északi számi Lukács evangéliumban

SZALÓCZY Bettina

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
sz.bettina96@gmail.com

Az irodalmi nyelvek kialakulásának első lépéseit az északi számi nyelv esetében is a bibliafordítások jelentették. A reformációt követően, a 17–18. században megerősödött a Lappföldre irányuló missziós tevékenység, melynek következtében megindultak a vallásos tartalmú szövegek (az újtestamentum, káték, énekes könyvek, egyéb bibliai részek) fordításai is.

Az írásbeliség a „szent tudás” közvetítését, megőrzését szolgálta. A szent szövegek fordítása során felmerülő nyelvi problémák elsősorban kulturális és társadalmi különbségekre vezethetők vissza. Komoly problémát jelenthet egy-egy nyelvi forma átültetése, amennyiben annak denotátuma idegen a célnyelvet beszélők kultúrájától, hagyományaitól. Ez a jelenség különösen gazdag kutatási anyagot biztosít a vallásos szövegek nyelvészeti szempontú (lexiko-szemantikai, terminológiai, etimológiai stb.) vizsgálataihoz.¹

Ahhoz, hogy a keresztény vallás a számik számára is érthetővé, átadhatóvá váljon, elkerülhetetlen volt a számi nyelvű keresztény terminológia kialakítása. Írásomban néhány keresztény terminus elemzését mutatom be az Újszövetség Lukács evangéliumának északi számi fordításai alapján. Három különböző fordítást vizsgállok (1840, 1874, 2019). Ezeken keresztül bemutatom a szókincs diakrón változásait, ezek tendenciáit. A fő kérdés: az adott terminus jövevényelem-e a szomszédos nyelvek valamelyikéből, vagy pedig belső keletkezésű, egyfajta nyelvújítás eredménye-e. A kirajzolódó tendenciák alapján képet kaphatunk az északi számi vallási terminológia fejlődéséről.

---

¹ Ld. pl. Armutlieva 2004; Csepregi 2005; Fábrián 2003; Kelemen 2012, 2019, 2020; Keresztes 2001, 2004, 2005, 2009; Maticsák 2005, 2012, 2017: 139–164; 2018; Peneva 2004; Widmer 2004.

1. Az északi számi Lukács evangélium

Északi számi nyelven nem jelent meg önálló Lukács evangélium-fordítás, csak a teljes északi számi Újszövetség-fordítás részeként publikálták. Az általam vizsgált három korpusz: a) Nils Vibe Stockfleth 1840-ben megjelent Újtestamentum-fordításában, b) Jens Andreas Friis 1874-ben kiadott északi számi Újtestamentum-fordításában, c) végül a legújabb, a 2019-ben kiadott teljes bibliafordításban található Lukács evangélium. Stockfleth és Friis fordítása meghatározó volt a számi irodalmi nyelv fejlődésében. A 2019-es munka nyelvezete modernebb, érthetőbb elődjeihez képest. Az alábbiakban részletesen bemutatom az egyes fordításokat.

1.1. A Stockfleth-féle Lukács evangélium [S]

Az első korszakot a norvég pap, misszionárius Nils Vibe Stockfleth [Nils Joachim Christian Vibe Stockfleth] (1787–1866) 1840-ben napvilágot látott számi Újtestamentuma² képviseli.

Stockfleth 1820-ban kezdett teológiát tanulni, majd ezt követően Finnmarkban folytatott missziós tevékenységet. Először 1838-ban Máté és Márk evangéliumának fordítását készítette el, majd ezt követően adta ki a teljes Újszövetséget, amelynek 1850-ben jelent meg a javított változata. Habár Stockfleth munkájában hiányosságokat lehetett felfedezni, mégis „megjelenése egyszerre adott okot a nemzeti és a nemzetközi büszkeségre” (Kjølaas 1996: 63; ld. még Hammer 1917: 1454–1455; Kelemen 2020). Stockfleth a későbbiekben sem hagyta abba fordítói munkáját, valószínűleg a teljes Biblia fordítását tervezte. 1854-ben a Zsoltárok könyvének fordítását sikerült kiadnia. Mindegyik munka megjelentetése során pénzügyi gondok merültek fel, mert a Bibliatársulat nem kapott elegendő állami támogatást (Kjølaas 1996: 65).

Stockfleth fordítását a modern írott számi nyelvhez vezető út egyik fontos mérföldköveként szokás definiálni. Fordítói tevékenységének jelentősége nemcsak az ortográfia és a nyelvtan egységesítése terén érzékelhető, hanem az elvont, illetve a jellegzetesen teológiai fogalmak megalkotásában is.

1.2. A Friis-féle Lukács evangélium [F]

A második korszak képviselője Jens Andreas Friis (1821–1896) norvég nyelvész, aki – a számi származású Lars Jacobsen Hætta (1834–1896) közreműködésével – 1874-ben fordította le az Újtestamentumot *Min Hærramek ja Bæstamek Jesus Kristus Oðða Testamenta* [Urunk és Üdvözítőnk Jézus

---

² *Hærramek ja bæstamek Jesus Kristus ádda testament* [Urunk és Megváltónk Jézus Krisztus Újszövetsége]. <https://saamilinguistics.files.wordpress.com/2016/05/aat1840.pdf>

Krisztus Újtestamentuma] címmel.³ Friis egyszerűsített ortográfiáját követően, illetve a korábbi nyelvi hibák javításával a szövegezés könnyedebbé, a nyelv természetesebbé vált (Kjølaas 1996: 75).

Haetta 1869-ben kezdte el fordítani az Ószövetséget, 1876-ra készült el vele. Az apokrif iratokat szintén ő fordította 1881–85 között. A teljes északi számi nyelvű biblia végül 1895-ben jelent meg. A Biblia viszonylag kései kiadásának oka egyrészt a nehéz pénzügyi helyzet, másrészt a norvégosítási, kisebbségellenes politika volt. A Biblia megjelenésével új északi számi ortográfiai norma jött létre (Henriksen 2020: 77–78).

1.3. Bibliatársaságok kooperációja [BT]

Az általam vizsgált harmadik fordítás a norvég, svéd és finn bibliatársaságok közös munkájából 2019-ben született új, teljes Biblia.⁴ A fordítás közel 20 évig készült, nyelvészeti vezetője Tuomas Magga, az Oului Egyetem emeritusprofesszora volt. A fordítás jelentősége abban is rejlik, hogy ez az első olyan számi nyelvű szöveggyűjtemény, amelyet mindhárom ország elfogad, amelyekben az északi számi nyelvet beszélik.⁵

E fordítás közvetlen előzménye az 1998-ban megjelent északi számi nyelvű Újszövetség, de a fordításhoz felhasználták az 1978/85-ös norvég, az 1992-es finn, a 2000-es svéd, illetve a 2011-ben megjelent norvég Biblia anyagát is (Kelemen 2019: 59). Az új verzió készítésekor több nehézséggel is meg kellett küzdeniük a fordítóknak. Egyrészt a nyelvi tagoltság miatt a fordítóknak egy közös nyelvi formát kellett találniuk, másrészt igyekeztek kerülni a skandinávizmusokat; ehhez sok esetben számi szavakat kellett alkotni, ill. számi idiómákat kellett felhasználni (Henriksen 2020: 80–81).

2. Vallási terminusok vizsgálata

Az északi számi nyelv vallási terminusainak vizsgálata számos izgalmas lehetőséget rejt magában, mert a számik tradicionális hitével szemben megjelenő új vallás új elemeinek megnevezésére a misszionáriusoknak ki kellett dolgozniuk egy terminológiai rendszert, melynek használatával közvetíteni tudták a keresztény tanokat.

Az alábbiakban néhány egyházi, keresztény terminust vizsgállok. A főbb fogalmi kategóriák: egyházi fogalmak (*szent, hit, feltámadás, bűn, bűnös, kí-*

---

³ https://books.google.hu/books?id=LechMwEACAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

⁴ <https://bibel.no/Nettbibelen?slang=nordsamisk19>

⁵ <https://yle.fi/uutiset/3-10939839>

sértés, gonosz), bibliai alakok (*Isten, szentlélek angyal, sátán, ördög*), szokások, cselekvések (*áldozat, bűjt, imád/imádkozik, szentel, megkeresztel, magasztal*), absztrakt helyek (*menny, pokol*).

Az egyes szócikkekben a címszavak után a számi megfelelők nominativusi/infinitivusi alakjait adom meg, majd az egyes fogalmak kontextusokban szerepelnek. A számi bibliafordítások mellé, a könnyebb visszakereshetőség érdekében a magyar revideált, 2014-es, új fordítást⁶ is hozzárendelem. A példanyag bemutatása után rövid etimológiai információkat közlök. A vizsgált szavakat a magyar jelentés szerinti betűrendben adom meg.

(1)

Lk 01:11	angyal (1840: <i>engel</i> , 1874: <i>engel</i> , 2019: <i>enjel</i>)
S 1840	<i>Mutto herra engel sunji almostuvai, ja suáivas altar álggis gieða bæld čuožo.</i>
F 1874	<i>Mutto herra engel almostuvai sudnji ja čuožo suovasaltar olgiš bæld.</i>
BT 2019	<i>Dalle Hearrá enjel almmustuvai Sakariasii suovasáltára olgeš bealde.</i>
Magyar	<i>Ekkor megjelent neki az Úr angyala, és megállt az illatáldozati oltár mellett jobb felől.</i>

Skandináv jövevényszó, vö. no. *engel*, sv. *ängel* 'angyal' (Qvigstad 1893: 356).

(2)

Lk 2:24	áldozat (1840: <i>oaffer</i> , 1874: <i>oaffar</i> , 2019: <i>oaffar</i>)
S 1840	<i>ja oafferušaid addet dam miel, mi herra lagast celkkujuvum læ</i>
F 1874	<i>ja addem varas oaffara dam mielde, mi herra lagast læ celkkujuvum</i>
BT 2019	<i>soai galggaiga maddái buktit oaffara maid Hearrá láhka gohčču</i>
Magyar	<i>és hogy áldozatot adjanak az Úr törvényében mondottak szerint</i>

Skandináv jövevényszó, vö. no., sv. *offer* 'áldozat' (Qvigstad 1893: 249). Az északi számba közvetlenül került be. Finn megfelelője (*uhri*) svéd átvétel (SSA 3: 367).

(3)

Lk 18:12	bűjt(öl) (1840: <i>borakættai vuotta</i> , 1874: <i>borakættai vuotta</i> , 2019: <i>fástudit</i>)
S 1840	<i>Guoft gærde vakkost bårakættai vuoda mån anam.</i>
F 1874	<i>Mon anam borakættai vuodaid guovte gærde vakkost.</i>
BT 2019	<i>Mun fástudan guktii vahkus.</i>
Magyar	<i>Bűjtölök kétszer egy héten.</i>

⁶ <https://abibliamindenkie.hu/uj/LUK>

A régebbi fordítások egy belső keletkezésű formát használtak, melynek szó szerinti jelentése 'étlenséget tart/használ' (mai alak: *atnit borakeahhtáivuo-đaid*). A *borrat* 'eszik' igéből a verbal abessivumi⁷ *-keahhtá* képzővel létrejött formához a *-vuohta* főnévképző társult. Az újabb fordításban egy skandináv jövevényszó (*fástu* 'böjt', *fástudit* 'böjtöl') szerepel, amelyet a norvégból vagy svédből vehettek át, vö. óno., no., sv. *fasta* 'böjt' (Kylstra 3: 5; Qvigstad 1893: 146; SSA 2: 283).

(4)

Lk 01:77 **bűn** (1840: *suddo*, 1874: *suddo*, 2019: *suddu*)

S 1840	<i>audogasvuoda dieđo su olbmuidi addet, sin suddoidæsek andagassi addujume čađa</i>
F 1874	<i>addet su olbmuidi dieđo audogassandakkujume birra sin suddoidæsek andagassi addujume bokte</i>
BT 2019	<i>nu su álbmot beassá dovdat bestojumi, suttuid ándagassii addojumi</i>
Magyar	<i>hogy megtanítsd népét az üdvösség ismeretére bűneik bocsánata által</i>

A *suttu* skandináv jövevényszó, vö. óno., no., sv. *synd* 'bűn', vö. óskand. *sundiō (Qvigstad 1893: 327, SKES 1146, vö. SSA 3: 230). Ez a szó minden számi nyelvben megtalálható: déli *süddo*, lulei *suddo*, pitei *suddo*, umei *sunde*, inari *suddo* (a szó elterjedéséről Bartens 1999: 22).

(5)

Lk 20:27 **feltámadás** (1840: *bajas čuožzelæbme*, 1874: *bajasčuožzelæbme*, 2019: *bajásčuožžileapmi*)

S 1840	<i>De muttomak Saddusæalažain, – guđek bajas čuožzelæme biættalek bätte su lusa, ja sust jerre; ja celkke...</i>
F 1874	<i>Mutto mutlomak Saddusealažain, – guđek vuostehagolažat celkke, alte i læk bajasčuožzelæbme, – manne su lusa, ja gače sust ja celkke...</i>
BT 2019	<i>Jesusa lusa bohte muhtun saddukealaččat, dat geat biehttalit bajásčuožžileami. Sii jerre sus...</i>
Magyar	<i>Azután odamentek hozzá néhányan a szadduceusok közül, akik tagadják, hogy van feltámadás, és ezt kérdezték tőle...</i>

⁷ A verbal abessivum szuffixuma (*-keahhtá* 'nélkül') olyan cselekvések jelölésére használatos, amelyek nem történnek meg (vö. angol 'without ...ing'): pl. *Ollu sámeगीelat mánát álge skuvlii humakeahhtá dárogiela*. 'Sok számi nyelvű gyerek kezdte meg az iskolát a norvég nyelv beszélése/tudása nélkül' (Valijärvi – Kahn 2017: 165). (A *humakeahhtá* alapalakja *hupmat* 'beszél'.)

Mind a finn (*ylösousemus*), mind a skandináv nyelvek (no. *oppstandelse*) mintájára létrejöhett: *bajás* (*bajá-*, *bajo-*) 'fel' (< PS *pejānžen) + *čuožžilit* 'feláll' (< PFU **šāŋši-*) + *-eapmi* főnévképző (Sammallahti 1998: 229, 235).

(6)

Lk 06:45 **gonosz** (1840: *bahha*, 1874: *baha*, 2019: *bahá*)

S 1840	<i>Šiega olmuš áuddan bufta, mi buorre læ vaimos šiega davvarin, ja bahha olmus auddan bufta, mi bahha læ vaimos bahha davvarin, dastgo vaimo dievasvuodaid sardno njalbme.</i>
F 1874	<i>Buorre olmuš oudanbukta buore su vaimos burin vuorkkadavverin, ja bahas olmuš oudanbukta baha su vaimos hægjos vuorkkadavverin dastgo vaimo dievasvuodaid sardno su njalbme.</i>
BT 2019	<i>Buorre olmmoš buktá ovdan buriid iežas váimmu buorrevuoda vuorkkás, bahás olmmoš buktá ovdan baháid iežas bahávuoda vuorkkás. Mii váimmu deavdá, dan njálbmi sárdnu.</i>
Magyar	<i>A jó ember szíve jó kincséből hozza elő a jót, a gonosz ember pedig a gonoszból hozza elő a gonoszt. Mert amivel csordultig van a szív, azt szólja a száj.</i>

A finn *paha* 'rossz' átvétele. A finnben germán jövevényszó (**bāga-* 'kellemetlen, nehéz') (Kylstra 3: 8; SSA 2: 259).

(7)

Lk 05:20 **hit** (1840: *ossko*, 1874: *osko*, 2019: *osku*)

S 1840	<i>Ja go Jesus áini sin ásko, de buoccai sán celki: Olmučam! suddoidad dunji andagassi addujuvvum læk.</i>
F 1874	<i>Ja go son oini sin osko, de celki son sudnji: Olmučam! du suddok læk dudnji andagassi addujuvvum.</i>
BT 2019	<i>Go Jesus oinnii sin oskku, de son celkkii: Ustiban, du suttut leat addojuvvon ándagassii.</i>
Magyar	<i>Ő pedig látva hitüket, így szólt: Ember, megbocsáttattak a te bűneid.</i>

Valószínűleg a finnől került a számiba (vö. fi. *uskoa*) (Kylstra 3: 340; SSA 3: 377).

(8)

Lk 01:01 **imádkozik** (1840: *rokkadallat*, 1874: *rokkadallat*, 2019: *rokkadallat*)

S 1840	<i>Ja ábba almug ádnagvuotta álggo bæld rákkadallamen læi, dam gaskast go suáivasak (oafferussujuvvujegje).</i>
F 1874	<i>Ja buok olbmui ádnagvuotta læi rokkadallame olgobælde dam bodda, go suovvasak (oaffarušsujuvvujegje).</i>
BT 2019	<i>Olbmot ledje dan botta olggobealde rokkadallamin.</i>
Magyar	<i>Az egész nép pedig kint imádkozott az illatáldozat órájában.</i>

A finnől (vö. *rukoilla* 'imádkozik') került át az északi számiba (SSA 3: 102).

(9)

Lk 02:52 Isten (1840: *Ibmel*, 1874: *Ibmel*, 2019: *Ipmil*)

S 1840	<i>Ja Jesus áuddani visesvutti ja akkai, ja arbmoi Ibmel ja olbmui lut.</i>
F 1874	<i>Ja Jesus ouddani visesvutti ja akkai ja arbmoi Ibmel ja olbmui oudast.</i>
BT 2019	<i>Jesus šattai boarráseabbon ja viisábun ja lei illun Ipmilii ja olbmuide.</i>
Magyar	<i>Jézus pedig gyarapodott bölcsességben, testben, Isten és emberek előtt való kedvességben.</i>

Végső forrása a finn-volgai eredetű *juma, vö. fi. *Jumala* 'isten', cser. *jumâ* 'ég; isten', md. *jon-* (*jondol* 'villám' < *tol* 'tűz') (UEW 638). A finnből svéd közvetítéssel kerülhetett a számiba (SSA 1: 247). A tradicionális számi hitvilágban a legfőbb isten megnevezése volt *Ipmil* (lulei *Jubmel*, déli *Jupmele*), aki minden isten felett állt. Ezt a lexémát vették át a keresztény hittérítő misszionáriusok a keresztény Isten megnevezésére (Solbakk 2009: 31–32).

(10)

Lk 11:04 kísértés (1840: *gæččalus*, 1874: *gæččalus*, 2019: *geahččalus*)

S 1840	<i>Ja adde migjidi suddoidæmek andagassi, dastgo maida migis juokkači andagassi addep, gutte migjidi vælgolaš læ, ja ale doalvo min gæččalusa sisa; mutto bæste min bahast erit.</i>
F 1874	<i>Ja adde migjidi min suddoidæmek andagassi, dastgo maidai migis addep juokkehažzi andagassi, gutte læ migjidi veigolaš: ja ale doalvo min gæččalusa sisa; mutto bæste min bahast erit.</i>
BT 2019	<i>Atte midjiide min suttuid ándagassii, dasgo miige addit ándagassii juohkehažzii gi lea midjiide velggolaš. Ja ale doalvo min geahččalussii.</i>
Magyar	<i>És bocsásd meg bűneinket, mert mi is megbocsátunk minden ellenünk vétkezőnek. És ne vigy minket kísértésbe!</i>

A *geahččalus* 'próbatétel, vizsga' a *geahččalit* 'próbál' igéből jött létre az *-us* deverbális nomenképző segítségével. A számi szó a finn *katsoa* szóval rokon. A szócsalád az UEW szerint finn-permi eredetű (640), más szótárak nem zárják ki a finn ige germán eredetét (Kylstra 2: 59; SSA 1: 342).

(11)

Lk 03:21 keresztel (1840: *gastašet*, 1874: *gastašet*, 2019: *gásttašit*)**keresztelkedik** (1840: *gastašuvvat*, 1874: *gastašuvvat*, 2019: *gásttašuvvat*)

S 1840	<i>Mutto dappativai, go buok olbmuk gastašuvvujegje, ia Jesus maida gastašuvui ja rákkadalai, atte albme rappasi.</i>
F 1874	<i>Mutto de dappativai, go buok olbmuk gastašatte ječaidæsek, ja Jesus maidai gastašuvvui ja rokkadalai, atte albme rappasi.</i>

BT 2019	<i>Ollu olbmot gásttašahhte iežaset. Go maiddái Jesus lei gásttašuvvon, de albmi rahpasii go son lei rohkadallamin.</i>
Magyar	<i>Történt, hogy amikor az egész nép megkeresztelkedett, és Jézus is megkeresztelkedett és imádkozott, megnyílt az ég.</i>

Az északi számiba a finnől került át, vö. fi. *kastaa* 'keresztel' (SSA 1: 324). A *gásttašit* 'keresztel' reflexív alakja a *gásttašuvvat* 'keresztelkedik (tkp. keresztelődik)', alapjelentése pedig 'vízbe merül, vízbe merít'.

(12)

Lk 01:68 **megváltás** (1840: *lonestæbme*, 1874: *lonestæbme*, 2019: *lonástus*)

S 1840	<i>Gittujuvvum hærra, Israel Ibmel! go oappaladdam ja lānestam læ olbmuides.</i>
F 1874	<i>Maidnujuvvum lekus hærra, Israel Ibmel, go son læ oappaladdam ja lonestam su olbmuides.</i>
BT 2019	<i>Máidnojuvvon lehkos Hearrá, Israela Ipmil! Son lea oahppaladdan álbmogis ja ráhkadan dasa lonástusa.</i>
Magyar	<i>Áldott az Úr, Izráel Istene, hogy meglátogatta és megváltotta az ő népét.</i>

A számiba valószínűleg a finnől került át (vö. fi. *lunnas*, *lunastaa*, SSA 2: 104), ahol germán jövevényszó (< *lunaz; Kylstra 2: 226).

(13)

Lk 03:22 **menny** (1840: *albme*, 1874: *albme*, 2019: *albmi*)

S 1840	<i>Ja atte basse vuâiñ rumašlaš hamest vuolas bādi su bagjel, duva hamest, ja jedn gului almest, mi celki.</i>
F 1874	<i>Ja atte bassevuoigŋa bođi rumašlaš hamest vuolas su bagjeli, nuftgo duvva, ja atte jiedna dapeutuvai almest, mi celki.</i>
BT 2019	<i>Ja Bassi Vuoigŋa bođii su badjelii duvvá hámis. Ja almmis gullui jietna.</i>
Magyar	<i>Leszállt rá a Szentlélek galambhoz hasonló testi alakban, és hang hallatszott a mennyből.</i>

Az északi számiban a szó jelentése 'ég; mennyország'. Finnugor eredetű szó (*ilma), vö. fi. *ilma* 'levegő', vtj. *in-* 'ég' (vö. *Inmar* főisten), zřj. *jen* 'isten', vog. *jeləm*, osztj. *itəm* 'időjárás' (Sammallahti 1998: 226; SSA 1: 224).

(14)

Lk 04:03 **ördög** (1840: *bærgalak*, 1874: *bærgalak*, 2019: *beargalat*)

S 1840	<i>Ja bærgalak sunji celki...</i>
F 1874	<i>Ja bærgalak celki sudnji...</i>
BT 2019	<i>Dalle beargalat dajai sutnje...</i>
Magyar	<i>Az ördög pedig így szólt hozzá...</i>

A finn *perkele* 'ördög' (< PF *pērkele 'gonosz lélek, ördög'; balti jövevényszó, Lehtiranta 1989: 100; SSA 2: 340) szó átvétele. A számi tradicionális hitvilág szerint a mennydörgés istenének (Horagallis), később pedig a keresztény Istennek az ellenfele (Frog 2016–17: 52).

(15)

Lk 16:23 | **pokol** (1840: *helvet*, 1874: *helvet*, 2019: *jábmiidáibmu*)

S 1840	<i>Ja go čalmides bajedi helvetest, go givsest læi, de åini sån Abraham gukken, ja Lazarus su fatma sist.</i>
F 1874	<i>Ja go son čalmides bajas bajedi helvetest, go son læi givsest, de oini son Abraham gukken, ja Lasarusu su askest.</i>
BT 2019	<i>Go son jábmiidáimmus lei givssis ja bajidii geahčastaga, de son oinnii Abrahamu guhkkii ja Lasarusu su bálddas.</i>
Magyar	<i>Amint ez a pokolban kínok között gyötrődve felemelte a tekintetét, látta távolról Ábrahámot és kebelén Lázárt.</i>

A *helvet* vagy skandináv, vagy finn jövevényszó, vö. óno. *helviti*, no. *helvite*, sv. *helvete*, fi. *helveti* (a finnben skand. jövevényelem) (Qvigstad 1893: 192; (SSA 1: 155). Az új fordítás egy belső keletkezésű összetett szót használ: *jábmi* 'halott' + *áibmu* 'világ'.⁸ Ez a szó a tradicionális számi hitvilágból került át, ahol a halál istenének (Rohttu) és istennőjének (Jábmiidáhhká) lakhelyét jelölte (Solbakk 2009: 34).

(16)

Lk 22:03 | **Sátán** (1840: *satan*, 1874: *satan*, 2019: *sáhtán*)

S 1840	<i>Mutto satan manai Judas sisa.</i>
F 1874	<i>Mutto satanas manai Judas sisa.</i>
BT 2019	<i>Dalle manai Sáhtán Judasii gii gohčoduvvui Iskariotin.</i>
Magyar	<i>A Sátán pedig bement Júdásba.</i>

Végső soron arab eredetű szó, az európai kultúrkörbe héber–görög–latin közvetítéssel került be. Az északi számiba vagy a skandináv nyelvekből vagy a finnből kölcsönözhető, vö. sv. *satan*, fi. *saatana* 'sátán' (SSA 3: 140).

⁸ *jábmiid* (PIGenAcc) + *áibmu* (Nom), jelentése: 'a halottak világa'.

(17)

Lk 01:49 | **szent** (1840: *basse*, 1874: *basse*, 2019: *bassi*)

S 1840	<i>Dastgo stuorra dagoid sãn muo vuosstai dagai, sãn, gæn giedast fabmo læ, ia gæn namma læ basse.</i>
F 1874	<i>Dastgo son læ dakkam stuora dagoid munji, son, gutte læ famolaš, ja gæn namma læ basse.</i>
BT 2019	<i>Dasgo Veagalaš lea dahkan munnje stuorra daguid, bassi lea su namma.</i>
Magyar	<i>Mert nagy dolgokat tett velem a Hatalmas, és szent az ő neve.</i>

(18)

Lk 11:02 | **szentel** (1840: *basotet*, 1874: *basotet*, 2019: *basuhit*)

S 1840	<i>De celki sãn sigjidi: go rákkadallabættet, de cælkket: ačačæmek, dãn gutte læk almin! Bassotuvvus du nammat.</i>
F 1874	<i>De celki son sigjidir Go di rokkadallabetet, de celkket: Ačče min, don gutte læk almin! Basotuvvus du namma.</i>
BT 2019	<i>Dalle Jesus celkkii sidjiide: “Go rokkadallabehtet, de dadjet ná: Áhčči, basuhuvvos du namma.</i>
Magyar	<i>Ő pedig ezt mondta nekik: Amikor imádkoztok, ezt mondjátok: Atyánk, szenteltessék meg a te neved!</i>

A számi *basse* 'szent' a finn *pyhä* 'szent' szó átvétele. Ennek az igei megfelelője *básotit* 'szentel'. Az SSA bizonytalanak jelöli eredetét, valószínűleg a germán **wīxa-* szóra megy vissza (vö. német *weihen* 'szentel'). Kevésbé valószínű a finn *piha* 'udvar' szóval való rokonítása (Kylstra 3: 89, SSA 2: 448).

(19)

Lk 01:41 | **Szentlélek** (1840: *basse vuoiņa*, 1874: *bassevuoiņa*, 2019: *Basse Vuoigņa*)

S 1840	<i>Ja dapputuvai, go Elisabeth gulai Maria buorrestattem, de manna likkai su hæggast, ja Elisabeth devddujuvui basse vuaiņain.</i>
F 1874	<i>Ja de dpatuvai, go Elisabet gulai Maria buorastattema, de njuikodi okke su hæggast, ja Elisabet devddujuvui bassevuoiņain.</i>
BT 2019	<i>Go Elisabet gulai Maria dearvvahusa, de mánná su goatus lihastii. Bassi Vuoigņa devddii su.</i>
Magyar	<i>Amikor Erzsébet meghallotta Mária köszöntését, megmozdult a magzat a méhében. Betelt Erzsébet Szentlélekkel.</i>

Összetett szó a *bassi* 'szent' és *vuoiņa* 'lélek' szavakból. Az előtagot ld. fentebb. Az utótag az uráli **wajņe-* 'lélegzet, lélek' szóra megy vissza (UEW 552, szamojéd megfelelőkkel).

Összegzés

Az általam vizsgált vallási terminusok nagy része skandináv vagy finn jövevényszó, de ezek már régebben meggyökeresedtek a számiban: *bahá* 'gonosz', *bassi* 'szent', *beargalat* 'ördög', *engel* 'angyal', *fästudit* 'böjtöl', *gást-tašit* 'megkeresztel', *geahččalus* 'kísértés', *helvet* 'pokol', *Ipmil* 'Isten', *lonástus* 'megváltás', *oaffar* 'áldozat', *osku* 'hit', *rohkadallat* 'imádkozik', *sáhtán* 'sátán', *suttu* 'bűn' (15 szó). Lényegesen kevesebb a belső keletkezésű szavak száma: *atnit borakeahhtáivuodaid* 'böjtöl'; *bajásčuožžileapmi* 'feltámasztás'; *Bassi Vuogha* 'Szentlélek'; *jábmiidáibmu* 'pokol'.

A mai, 2019-es fordításban nem figyelhető meg jelentős nyelvújítási törekvés, javarészt megmaradtak a már a 19. században is használt terminusok. Mindössze két helyen szerepel új elem:

a) A korábban használt *atnit borakeahhtáivuodaid* 'böjtöl' szószerkezet helyett a legújabb fordítás a skandináv *fästudit* igét használja.

b) A 'pokol' jelentésű szó esetén a korábbi fordítások skandináv jövevényszót (*helvet*) használtak, ezt a legújabb fordításban a belső keletkezésű *jábmiidáibmu* 'a halottak világa' szóra cserélték. Ez a fogalom eredetileg a számik tradicionális hitvilágához kapcsolódott (az alvilág istenének és istennőjének volt a lakhelye), manapság viszont keresztény terminusként a kárhozat, a túlvilági büntetés helyét hivatott jelölni.

Irodalom

- Armutlieva, Christina 2004: Az inari és a kildini lapp egyházi terminológia etimológiai elemzése néhány bibliafordítás alapján. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 17–26.
- Bartens, Raija 1999: Synti suomalais-ugrilaisissa kielissä. *Folia Uralica Debreceniensia* 6: 15–29.
- Csepregi Márta 2005: Bibliafordító Intézet Helsinkiben. *Finnugor Világ* 10/1: 23–27.
- Fábián Orsolya 2003: A mordvin bibliafordítás terminológiájáról. *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 91–102.
- Frog 2016–2017: Sámi religion formations and Proto-Sámi language spread: reassessing a fundamental assumption. *RMN Newsletter* 12–13: 36–69.
https://www.academia.edu/35400367/S%C3%A1mi_Religion_Formations_and_Prot_o_S%C3%A1mi_Language_Spread_Reassessing_a_Fundamental_Assumption
- Hammer, Karl Vilhelm 1917: Stockfleth, Nils Joachim Christian Vibe. In: *Nordisk famljevok* 26. Gernandts boktryckeri, Stockholm. 1454–1455.
- Henriksen, Marit Breie 2020: Bibelen på samisk. *Kirke og Kultur* 125/1: 68–84.
- Kelemen Ivett 2012: Pluratívák vizsgálata az északi lapp Máté evangéliumban. *Folia Uralica Debreceniensia* 19: 83–99.

- Kelemen Ivett 2019: A Biblia számi nyelv(ek)en. In: Pusztyai János (szerk.), A Biblia finnugor nyelveken. Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Budapest. 51–62.
- Kelemen Ivett 2020: A bibliafordítások szerepe a számi írott kultúrában. In: Domokos Johanna (szerk.), A számi kultúra múltja és jelene. L'Harmattan, Budapest. 81–92.
- Keresztes László 2001: Nyelvújítási törekvések az új mordvin bibliafordításokban. *Nép-rajz és Nyelvtudomány* 41/1: 129–134.
- Keresztes László 2004: Nyelvújítási törekvések és módszerek a Márk evangélium új vogul fordításában. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 73–86.
- Keresztes, László 2005: Neological Aspirations in a Few Recent Finno-Ugric Bible Translations. *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 47–57.
- Keresztes László 2009: A finnugor népek irodalmi nyelvének kérdései az újabb bibliafordítások tükrében. *Folia Uralica Debreceniensia* 16: 57–89.
- Kjølaas, Per Oskar 1996: Bibelen på samisk. En bok om samisk bibeloversettelse. Det Norske Bibelselskap, Oslo.
- Korhonen, Mikko: Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1981.
- Kylstra, A. D. – Hahmo, Sirkka-Liisa – Hofstra, Tette – Nikkilä, Osmo: Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. I: A–J. Amsterdam – Atlanta, GA, Rodopi, 1991. II: K–O. Amsterdam – Atlanta, GA, Rodopi, 1996. III: P–Å. Amsterdam – New York, B. V. Rodopi, 2012.
- Lehtiranta, Juhani 1989: Yhteissaamelainen sanasto. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 200. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Maticsák Sándor 2005: A képzővé válás kora a mordvinban. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 69–86.
- Maticsák, Sándor 2012: The first Mordvin translation of the Lord's Prayer. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 36: 93–122.
- Maticsák, Sándor 2017: The beginnings of Mordvin literacy. Buske Verlag, Hamburg.
- Maticsák Sándor 2018: A mordvin nyelvújítás a bibliafordítások tükrében. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 153–176.
- Peneva, Dennica 2004: Nyelvújítási törekvések Karjalában a legújabb bibliafordításokban. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 101–112.
- Qvigstad, J. K. 1893: Nordische Lehnwörter im Lappischen. Grødahl & Søn, Christiania.
- Sammallahti, Pekka 1998: The Saami languages. An introduction. Davvi Girji, Kárášjohka.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja. (Toim. Y. H. Toivonen.) *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* XII. Helsinki. 1955–1978.
- Solbakk, Age 2009: What we believe in. Noaidevuohhta – an introduction to religion of the Northern Saami. ČálliidLágádus, Vaasa.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä I–III. (Toim. Erkki Itkonen – Ulla Maija Kulonen.) SKS, Helsinki. 1992–2000.

UEW = Uralisches etymologisches Wörterbuch. (Red. Rédei Károly.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 1988–1991.

Valijärvi, Riitta Liisa – Lily Kahn 2017: North Sámi. An essential grammar. Routledge, London.

Widmer Anna 2004: „Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!” Az új suriskári osztják bibliafordításról. *Folia Uralica Debrenciensia* 11: 127–139.

*

Examination of the religious terminology in the Gospel of Luke in Northern Saami

The translation of the Bible was and still is a very complex and difficult process. The language problems encountered in the translation of sacred texts are mainly due to cultural and social differences. During translation, for example, the transposition of a language form can cause problems if its denotation is foreign or unknown to the culture and traditions of the speakers of the target language. To make the Christian religion understandable and transferable to the Saamis, the development of Christian terminology in the Saami language was also inevitable. From the diachronic examination of the translations, we can also observe the changes and the development of the religious language. In this article, I examine the Northern Saami translations of the Gospel of Luke, from three different ages (1840, 1874, 2019). The aim of the study is to present the Christian terms appearing in the gospel, to observe the directions of changes and tendencies, as well as the etymology of each word.

Keywords: Northern Saami, Gospel of Luke, Christian terminology, Bible translations.

BETTINA SZALÓCZY

